EL-CAMIU'S-SAHIH TERCEMESI
VAHY BÂBI
1- Bâb: Rasûlullah'a -Allah O'na Salât Ve Selâm Etsin- Vahyin Baslangici Nasil Oldugu–Ve Zikri Yüce Olan Allah'in Su Kavli:
"Nuh'a, ondan sonraki peygamberlere vahy ettigimiz ve Ibrahim'e, Ismâil'e, Ishâk'a, Ya'kûb'a, evlâdlarina, Isa'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahy eyledigimiz ve Dâvûd'a Zebûr verdigimiz gibi, sübhesiz Sana da vahyettik biz." (en-Nisâ: 4/163)

EL-CAMIU'S-SAHIH TERCEMESI

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

VAHY BÂBI

Seyh, imâm, hafiz olan Ebû Abdillah Muhammed ibn Ismail Ibn Ibrahim ibn el-Mugîre el-Buhârî - Allah ona rahmet eylesin, âmin - söyle dedi:

1- Bâb[1]: Rasûlullah'a -Allah O'na Salât Ve Selâm Etsin- Vahyin Baslangici Nasil Oldugu[2] Ve Zikri Yüce Olan Allah'in Su Kavli:

***"Nuh'a, ondan sonraki peygamberlere vahy ettigimiz ve Ibrahim'e, Ismâil'e, Ishâk'a, Ya'kûb'a, evlâdlarina, Isa'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahy eyledigimiz ve Dâvûd'a Zebûr verdigimiz gibi, sübhesiz Sana da vahyettik biz."* (en-Nisâ: 4/163)[3]**

1- Bize Humeydî Abdullah ibn Zubeyr (öl.219) tahdîs edip söyle dedi: Bize Sufyân ibn Uyeyne (öl.198) tahdîs edip söyle dedi: Bize Yahya ibn Saîd el-Ensârî (143? 146) tahdîs edip söyle dedi; Bana Muharamed ibn Ibrahim et-Teymî (120-121) haber verdi ki, kendisi Alkame ibn Vakkaas el-Leysî (63? - 83?)'den söyle derken isitmistir: Ben Umer ibn el-Hattâb -Allah ondan râzî olsun- (20)'dan isittim, minber üzerinde söyle dedi: Ben Rasûlullah (S)'dan isittim, söyle buyuruyordu:
"Ameller ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettigi ne ise, eline geçecek olan sey ancak odur. Artik her kim nail olacagi bir dünyâ (mali) veya nikâh edecegi bir kadindan dolayi hicret etmis ise, onun hicreti (Allah'in ve Rasûlü'nün rizâsina degil), hicret etmis oldugu seyedir"[4].

2- Bize Abdullah ibn Yûsuf (217-218?) tahdîs edip söyle dedi: Bize Mâlik ibn Enes (179), Hisâm ibn Urve(61-146)'den, o da babasi Urvetu'bnu'z-Zubeyr (20-94/97?)'den, o da mü'minlerin annesi Âise (58;R)'den haber verdi ki (söyle demistir:) Haris ibn Hisâm (18, R), Rasûlullah(S)'dan:
"Yâ Rasûlallah, sana vahy nasil gelir?" diye sordu. Rasûlullah:
"Bâzi vakitlerde bana çingirak sesi gibi gelir ki, bana en agir geleni de budur. Benden o hâl gider gitmez, (melegin) bana söyledigini iyice bellemis olurum. Bazen de melek bana bir insan olarak
[5]

temessül eder, benimle konusur, ben de söyledigimi iyice bellerim" buyurdu .
Âise (R) söyle dedi: Rasûlullah'i, sogugu pek siddetli bir günde kendisine vahy inerken görmüsümdür, (iste öyle soguk bir günde bile) kendisinden o hâl geçtigi vakitte sakaklarindan sapir sapir ter akardi.

3- Bize Yahya ibn Bukeyr (104-231) tahdîs edip söyle dedi: Bize Leys (93-167) Ukayl(141)'den, o da Ibn Sihâb(124)'dan, o da Urvetu'bnu'z-Zubeyr'den tahdîs etti. Mü'minlerin annesi Âise (R) söyle demistir:
Rasûlullah'in ilk vahy baslangici uykuda dogru ru'yâ görmekle olmustur. Hiç bir ru'yâ görmezdi ki sabah aydinligi gibi açik seçik zuhur etmesin. Ondan sonra kalbine yalnizlik sevgisi birakildi. Artik Hirâ Dagi'ndaki magara içinde yalnizliga çekilip, orada ailesinin yanina gelinceye kadar adedi muayyen gecelerde tehannüs -ki taabbüd demektir- eder ve yine aziklanip giderdi. Sonra yine Hadîce'nin yanina dönüp, bir o kadar zaman için yine azik tedârik ederdi. Nihayet Rasûlullah'a bir gün Hirâ magarasinda bulundugu sirada Hak (yânî vahy) geldi. Söyle ki, ona melek geldi ve: Ikrâ', (yânî: Oku) dedi. O da: *"Ben okumak bilmem"* cevâbini verdi[6]. Peygamber buyurdu ki:
"O zaman Melek beni alip tâkatim kesilinceye kadar sikistirdi. Sonra beni birakip yine: Ikrâ', dedi. Ben de O'na: Okumak bilmem, dedim. Yine beni alip ikinci defa tâkatim kesilinceye kadar sikistirdi. Sonra beni birakip yine: Ikrâ', dedi. Ben de: Okumak bilmem, dedim. Nihayet beni alip üçüncü defa sikistirdi. Sonra beni birakip: "Yaradan Rabb'inin ismiyle oku.O insani yapiskan bir kan pihtisindan yaratti. Oku, Rabb'in nihayetsiz kerem sahibidir. Ki O, kalemle (yazi yazmayi) ögretendir. Insana bilmedigini O ögretti.(el-Alâk: 96/1-5) dedi".
Bunun üzerine Rasûlullah (kendisine vahy olunan) bu âyetlerle (korkudan) yüregi titreyerek döndü ve Hadîce bintu Huveylid'in yanina girerek: *"Beni sarip örtünüz, beni sarip örtünüz!"* dedi. Korkusu gidinceye kadar vücûdunu sarip örttüler. Ondan sonra Rasûlullah vâki' olan hâdiseyi Hadîce'ye haber vererek: *"Kendimden korktum"* dedi. Hadîce (R): "Öyle deme; Allah'a yemîn ederim ki, Allah hiçbir vakit seni utandirmaz. Çünkü sen akrabana bakarsin, isini görmekten âciz olanlarin agirligini yüklenirsin, fakire verir, kimsenin kazandiramiyacagini kazandirirsin, misafiri agirlarsin, hak yolunda zuhur eden hâdiselerde (halka) yardim edersin" dedi. Bundan sonra Hadîce, Peygamber'i birlikte alip amcasioglu Varakatu'bnu Nevfel ibn Esed ibn Abdi'l-Uzzâ'ya götürdü. Bu zât, câhiliyyet zamaninda Hristiyan dînine girmis bir kimse olup Ibrânîce yazi bilir ve Incil'den Allah'in diledigi mikdârda bâzi seyleri Ibrânîce yazardi. Varaka gözlerine körlük gelmis bir ihtiyardi. Hadîce Varaka'ya:
- Amucam oglu, dinle bak, kardesinin oglu ne söylüyor? dedi. Varaka:
- Ne var kardesimin oglu? diye sorunca, Rasûlullah gördügü seyleri kendisine haber verdi.
Bunun üzerine Varaka söyle dedi:
“Bu gördügün, Allah'in Musa'ya gönderdigi Nâmûs'tur. Ah keske senin da'vet günlerinde genç olaydim! Kavmin seni çikaracaklari zaman keske hayâtta olsam!”
Bunun üzerine Rasûlullah:
- *"Onlar beni çikaracaklar mi ki?"* diye sordu. O da:
- Evet. Senin getirdigin gibi bir sey getirmis (yânî vahy teblig etmis) bir kimse yoktur ki düsmanliga ugramasin. Sayet senin da'vet günlerine yetisirsem, sana son derecede yardim ederim,

cevâbini verdi. Ondan sonra çok geçmedi, Varaka vefat etti; Ve o esnada bir müddet için vahy kesildi[7].

Ibn Sihâb söyle dedi[8]: Ve bana Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân (194) haber verdi ki, Câbir ibn Abdillah (93) da -geçen hadîsi rivayet edip- söyle demistir: Rasûlullah (S), vahyin kesilmesinden bahsederken söz arasinda söyle buyurdu:

"Ben (bir gün) yürürken birden bire gökyüzü tarafindan bir ses isittim. Basimi kaldirdim. Bir de baktim ki, Hirâ'da bana gelen melek (yânî Cibril aleyhi's-selâm) semâ ile arz arasinda bir kürsî üzerinde oturmus. Pek ziyâde korktum, (Evime) dönüp: 'Beni örtün, beni örtün' dedim. Bunun üzerine Allah Taâlâ "Ey bürünüp sarinan! Kalk artik korkut. Rabb'ini büyük tani. Elbiselerini temizle. Azabi terk eyle!" (el-Müddessir: 74/1-5) âyetlerini indirdi. Arlik vahy kizisti da arka arkaya devam etti."

Bu hadîsi Leys'ten rivâyet etmekte Abdullah Ibn Yûsuf ile Ebû Salih (140-224), isnâdin basinda bulunup Buhârî'nin seyhi olan Yahyâ ibn Bukeyr'e mutâbaat etmislerdir[9]. Ve yine bu hadîsi Zuhrî'den rivayet etmekte Hilâl ibn Reddâd, Ukayl'e mutâbaat etmistir. Yûnus ibn Yezîd (159) ile Ma'mer ibn Râsid (153), bundan evvelki hadisteki "Kalbi titreyerek" ta'bîri yerinde "Omuz ile boyun arasindaki etleri titreyerek" ta'bîrini söylediler[10].

4- Bize Mûsâ ibn Ismâîl (223) tahdîs edip söyle dedi: Bize Ebû Avâne (176) tahdîs edip söyle dedi: Bize Mûsâ ibnu Ebî Âise tahdîs edip söyle dedi: Bize Saîd ibn Cubeyr (95) Ibn Abbâs (-3 + 68-R)'dan tahdîs etti ki, o; *"Onu acele (kavrayip ezber) etmen için dilini onunla depretme..."* (el-Kiyâme: 75/16) âyetinin tefsîri hakkinda söyle demistir: "Rasûlullah (S), indirilen âyetler(in zabti yüzün)den güçlük çeker ve bundan dolayi çok kerreler dudaklarini kimildatirdi." Bunu söylerken Ibn Abbâs: "Iste bak Rasûlullah dudaklarini nasil kimildatiyor idiyse, ben de sana öylece kimildatiyorum" demis[11]

Bunun üzerine Yüce Allah O'na: *"Onu acele (kavrayip ezber) etmen için (Cibrîl vahyi iyice bitirmeden) dilini onunla depretme. Onu (gögsünde) toplamak, onu (dilinde akitip) okutmak sübhesiz bize âiddir. Öyleyse biz onu okudugumuz vakit, sen onun kirâatine uy. Sonra onu açiklamak da hakikat bize âiddir"* (el-Kiyame: 75/6-19) âyetlerini indirdi. "Kur'ân'i senin gögsünde toplayip onu okuyabilmen sübhesiz bize âiddir"; "Kur'ân'i (Cibrîl'in diliyle) sana okudugumuzda onu dinle ve (sükût ederek) ona kulak ver"; "Ondan sonra onu (dürüst) okumani biz tekeffül ederiz " demektedir[12]. Iste bundan sonra Rasûlullah'a ne zaman Cibrîl gelirse sükût edip, onu dinlerdi. Cibrîl gidince, onun getirdigi kelâmi (âyetleri), o nasil okumus ise Peygamber de öylece okur idi.

5- Bize Abdûn (221) tahdîs edip söyle dedi: Bize Abdullah ibnu'l-Mubârek (113-181) haber verip söyle dedi: Bize Yûnus ibn Yezîd, Zuhrî'den haber verdi. H ve yine bize Bisr ibn Muhammed (224) tahdîs edip söyle dedi: Bize Abdullah ibn Mübarek haber verip söyle dedi: Bize Yûnus Ibn Yezîd ve Ma'mer ibn Râsid, Zuhrî'den onun benzerini haber verdi; Zuhrî söyle dedi: Bana Ubeydullah ibn Abdillah (94 ? 99) haber verdi, Ibn Abbâs (68-R) söyle demistir: Rasûlullah (S), insanlarin en

cömerdi idi. En cömerd oldugu zaman da ramazânda idi ki (bu ay) Cibrîl'in kendisiyle çokça bulustugu zaman idi. Cibrîl aleyhi's-selâm ramazânin her gecesinde Peygamber'le bulusur ve onunla Kur'ân'i müdârese ve müzâkere ederdi. Iste bundan dolayi Rasûlullah hayir dagitmakta, esmesi maniaya ugramayan rüzgârdan daha cömerd idi[13].

6- Bize Ebu'l-Yemân el-Hakemu'bnu Nâfi' (138-222) tahdîs edip söyle dedi: Bize Suayb ibn Ebî Hamze (162), Zuhrî'den haber verdi; Zuhrî söyle dedi: Bana Abdullah ibn Utbe ibn Mes'ûd'un oglu Ubeydullah haber verdi ki, ona da Abdullah ibn Abbâs (68) haber vermistir. Ibn Abbâs'a da Ebû Sufyân ibn Harb (31 ? 34) haber verdi ki, gerek kendisiyle, gerek Kureys kâfirleri ile Rasûlullah'in Hudeybiye sulhunu akdettigi mütâreke müddeti içinde ticâret için Sam'a giden bir Kureys kaafilesi içinde bulundugu sirada (Rûm Kayseri) Hirakliyus tarafindan da'vet olunmus. Ebû Sufyân ile arkadaslari Hirakliyus'un yanina gelmisler. O zaman Hirakliyus ile maiyyetindekiler Iliya (yânî Beytu'l-Makdis)'da imis. Rûm büyükleri yaninda iken Kayser bunlari meclisine çagirmis. Huzuruna alip, tercemânin da gelmesini emretmis. Tercemân:
- Peygamber'im diyen bu zâta nesebce en yakin olan hanginizdir? diye sormus.
Ebû Sufyân dedi ki: Ben:
- Nesebce en yakinlari benim, dedim. Bunun üzerine Hirakliyus:
- Onu bana yakin getiriniz. Arkadaslarini da yakina getiriniz, lâkin arkasinda dursunlar, dedi. Ondan sonra tercemânina dönüp dedi ki:
- Bunlara söyle. Ben bu zât hakkinda bu adamdan (bâzi seyler) soracagim. Bana yalan söylerse onu tekzîb etsinler.
Ebû Sufyân dedi ki: Vallahi arkadaslarim yalanimi ötede beride söylerler diye utanmasaydim, O'nun (yânî Peygamber) hakkinda yalan uydururdum. Ondan sonra bana ilk sordugu su oldu:
- Sizin içinizde nesebi nasildir?
- O'nun içimizde nesebi pek büyüktür, dedim.
- Sizden bu sözü ondan evvel söylemis (yânî ondan evvel peygamberlik da'vâsi etmis) hiçbir kimse var miydi? dedi.
- Yoktu, dedim.
- Babalari içinde hiçbir melik gelmis midir? dedi.
- Hayir, dedim.
- Ona tâbi' olanlar halkin sereflileri mi, yoksa zaîfleri midir? dedi.
- Halkin zaîf olanlaridir, dedim.
- O'na tâbi' olanlar artiyor mu, yoksa eksiliyor mu? dedi.
- Artiyorlar, dedim.
- Içlerinde O'nun dînine girdikten sonra begenmemezlikten dolayi dîninden dönenler var midir? dedi.
- Yoktur, dedim.
- Su dedigini demezden (yânî dîne da'vetten) evvel, hiç yalan ile ittihâm ettiginiz var miydi? dedi.
- Hayir, dedim.
- Hiç gadr eder mi (yânî ahdi bozar mi)? dedi.
- Hayir gadr etmez, ancak biz simdi onunla bir müddete kadar mütâreke halindeyiz. Bu müddet

içinde ne yapacagini bilmiyoruz, dedim.
Ebû Sufyân dedi ki: Bana (kendiligimden) bir sey katmaga imkân verecek, bu sözden baskasini bulamadim.
- O'nunla hiç harb ettiniz mi? dedi.
- Evet, ettik, dedim.
- O'nunla harbiniz nasildir? dedi.
- Aramizda harb (tâli'i) nevbet iledir. Gâh o bize zarar verir, gâh biz ona zarar veririz, dedim.
- Size ne emrediyor? dedi.
- Bize yalniz Allah'a ibâdet ediniz, hiçbir seyi O'na ortak etmeyiniz. Dedelerinizin inanip söyleyegeldikleri seyleri terk ediniz, diyor. Bize namazi, dogrulugu, iffetliligi ve Allah'in eklenip durmasini emrettigi her seyi ekleyip durmayi emrediyor, dedim.
Bunun üzerine tercümâna dedi ki:
- Ona söyle: Nesebini sordum, içinizde yüksek nesebli oldugunu beyân ettin. Peygamberler de zâten böyle kavimlerinin neseb sâhibleri içinden gönderilirler. Içinizden bu sözü O'ndan evvel söylemis hiçbir kimse var miydi diye sordum; hayir dedin. O'ndan evvel bu sözü söylemis bir kimse olaydi, bu da kendisinden evvel söylenilmis bir söze tâbi' olmus bir kimsedir, diyebilirdim diye düsünüyorum. Babalari içinde hiçbir hükümdar gelmis midir diye sordum; hayir dedin. Babalari içinden bir hükümdar olaydi, bu da babasinin mülkünü geri almaya çalisir bir kimsedir diye hükmederdim diyorum. Bu da'vâsina kalkismadan evvel O'nun bir yalanini tutmus mu idiniz diye sordum; hayir dedin. Ben ise muhakkak biliyorum ki (önceden) halka karsi yalan söylemeyi irtikâb etmemis iken (sonradan) Allah'a karsi yalan söylemege cür'et edemezdi. O'na tâbi' olanlar halkin es-rafi mi, yoksa zaîfleri mi diye sordum; O'na tâbi' olanlar insanlarin zaîfleri oldugunu söyledin. Rasûlllerin tâbi'leri de (zâten) onlardir. O'na uyanlar artiyor mu, yoksa eksiliyor mu diye sordum; artiyorlar dedin. îmân isi de tamâm oluncaya kadar hep bu sekilde gider. Içlerinde O'nun dînine girdikten sonra begenmemezlikten dolayi dîninden dönen var midir diye sordum; hayir dedin. îmân da mûcib oldugu insirâh kalblere karisip köklesinceye kadar böyle olur. Hiç ahde vefasizlik eder mi diye sordum; hayir dedin. Peygamberler de böyledir; gadr etmezler. Size ne emrediyor diye sordum. Yalniz Allah'a ibâdet edip, O'na hiçbir seyi ortak kilmamayi size emrettigini, putlara ibâdetten sizleri nehyettigini, kezâlik namaz ile dogruluk ve iffetlilik ile emrettigini söyledin. Eger bu dediklerin dogru ise, su ayaklarimin bastigi yerlere yakinda O zât mâlik olacaktir. Zâten bu peygamberin zuhur edecegini bilirdim. Lâkin sizden olacagini tahmîn etmezdim. O'nun yanina varabilecegimi bilsem, O'nunla bulusmak için her türlü zahmete katlanirdim. Yaninda olaydim (hizmet arz ederek) ayaklarini yikardim!

Ondan sonra Hirakl, Dihye'nin elçiligi ile[14] Busrâ emîrine[15] gönderilen (ve onun tarafindan Kayser'e ulastirilan) Peygamber'in mektubunu istedi. Getiren adam[16] onu Hirakl'e verdi; o da okudu. Mektûbda sunlar yazilmisti:
“Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle. Allah'in kulu ve Rasûlü Muhammed'den Rûm'un büyügü Hirakl'e. Hidâyete tâbi' olanlara selâm olsun. Bundan sonra, seni Islâm da'vetine (yânî müslümanliga) da'vet ediyorum. Islâm'a gir ki selâmette kalasin ve Allah ecrini iki kat versin. Eger kabul etmezsen çiftçilerin günâhi senin boynunadir."Ey kitâb ehli, hepiniz bizimle sizin aranizda müsâvî bir kelimeye gelin: Allah'tan baskasina tapmayalim, O'na hiçbir seyi es tutmayalim, Allah'i

birakip da kimimiz kimimizi Rabbler tanimayalim. Eger yüz çevirirlerse, deyiniz ki: Sâhid olun, biz muhakkak müslümânlariz" (Âli Imrân: 3/64).

Ebû Sufyân dedi ki: Hirakl diyecegini dedikten ve mektubun okumasini bitirdikten sonra yaninda gürültü çogaldi, sesler yükseldi. Biz de yanindan çikarildik. (Arkadaslarimla yalniz kalinca) Onlara dedim ki: Ibn Ebî Kebse'nin[17] (yânî Peygamber'in) isi hakîketen büyüyor. Benû Asfar meliki[18] O'ndan korkuyor. Artik Rasûlullah'in gâlib gelecegine tâ Allah Islâm'i kalbime girdirinceye kadar kesin inancim devam etti[19].

Iliyâ, yânî Beytu'l-Makdis sahibi ve Hirakl'in dostu olup Sam hristiyanlarina episkopos ta'yîn edilen Ibnu'n-Nâtûr, Hirakl'den bahsederek derdi ki, Hirakl Beytu'l-Makdis'e geldigi zaman (günün birinde) pek ziyâde kederli göründü. Pitrîklerinden (kumandanlarindan) bâzilari[20] ona: Senin hâlini baska türlü görüyoruz, dediler. Ibnu'n-Nâtûr dedi ki: Hirakl yildizlara bakar, kâhinlige[21] âsinâ bir kimse idi. Bu suâle ma'rûz kalinca, onlara: Bu gece yildizlara baktigimda Hitan Meliki'ni zuhur etmis gördüm. Bu ümmet içinde sünnet olanlar kimlerdir? diye sordu. Yahûdîler'den baska sünnet olan yoktur; onlardan da sakin endîse etme. Memleketinin sehirlerine yaz, oralardaki Yahûdîler'i öldürsünler, dediler. Derken Hirakl'in huzuruna Gassân Meliki tarafindan Rasûlullah'a dâir haber ulastirmaya me'mûr olarak gönderilmis bir adam getirildi. Hirakl o adamdan haberi alinca: Gidin de bu adam sünnetli midir, degil midir, bakin, dedi. Baktilar ve sünnetli oldugunu bildirdiler. Sonra gelen adamdan: Arab kavmi sünnetli midir? diye sordu. Sünnet olurlar cevâbini aldi. Bunun üzerine Hirakl: Bu ümmetin meliki iste zuhur etmistir, dedi. Ondan sonra Hirakl, Roma'da ilimce kendi benzeri olan bir dostuna mektûb yazip Himis'a gitti. Himis'tan ayrilmadan o dostundan, Peygamber'in zuhur ettigi ve bunun bir peygamber oldugu hakkindaki görüsüne muvafik bir mektûb geldi. Müteakiben Hirakl, Himis'da bulunan bir kasrina Rûm büyüklerini da'vet ederek kapilarin kapanmasini emretti. Sonra yüksek bir yere çikip:

- Ey Rûm cemâati, bu peygambere bey'at edip de felah ve rüsde nail olmayi istemez misiniz? diye hitâb etti.

Bunun üzerine cemâati, yaban esekleri kadar sür'atle kapilara dogru kaçistilarsa da kapilari kapanmis buldular. Hirakl, bu derece nefretlerini görüp îmâna girmelerinden ümidsiz olunca: Bunlari geri çevirin, diye emretti ve (onlara dönüp): Deminki sözlerimi dîninize olan siki bagliliginizi ögrenmek için söyledim, (bunu da) gözlerimle gördüm, dedi. Bu söz üzerine oradakiler memnunluklarini beyân ederek, kendisini ta'zîmen secde ettiler. Hirakl(in îmâna da'vet olunmasi) hakkindaki haberin sonu da bundan ibarettir[22].

Bu hadîsi Salih ibn Keysan, Yûnus ve Ma'mer de Zuhrî'den rivayet etmislerdir[23].

---

[1] Ebû Zerr (434/945) ve Asîlî (392/1001) rivayetinde "bâb"siz; digerlerinde "bâb" sözüyledir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/141.

[2] Musannif Buhârî'ye, kitabina maksadindan haber verir bir hutbe ile baslamamis oldugu ve bir de Hamdele ve Sehâdet'le baslamadigi için i'tirâz edilmistir. Bu iki i'tirâza cevâb:
Hutbede kendisinden hiç ayrilinmayacak bir tek siyâk vâcib olmaz. Hutbeden garaz, maksada delâlet edecek bir seyle baslamaktir. Imâm Buhârî, kitaba, "Vahyin baslamasi" unvani ve amelin niyetle birlikle devr edici olduguna müstemil olup maksadina delâlet eyleyen hadîsle baslamistir. Sanki o: "Ben, mahlûkaatin hayirlisindan alinmis olan sünnet vahyini öyle bir veçhile toplamayi kasdettim ki, bunda amelimin güzelligi ve kasdim zahir olacaktir: Kisi için ancak niyet ettigi sey vardir" demekledir.

Binâenaleyh tasrîh etme yerine telvîhle, yâni parildatmakla iktifa etmistir. Zâten o, bu kitabin basliklarinin çogunda, bu yola gitmistir.
Kitabina hamd ve sehâdetle baslamadigi i'tirâzina cevâb sudur:
Ebu Dâvûd ve digerlerinin Ebû Hureyre'den rivayet ettikleri:
"El-hamdu liliahi Ile baslanilmayan her serefli is, kesiktir."
"Içinde sehâdet kelimesi bulunmayan her hutbe kesik el gibidir." hadîsleri, Buhârî'nin sarti üzere degillerdir. Bunlarin her ikisi hakkinda söz vardir. Biz bunlarin hüccetlige elverisli olduklarini kabul ettik; fakat, bu iki hadîste hamdele ve sehâdetin söyleme ve yazmada beraberce vâcib olacagi hükmü yoktur. Muhtemel ki Buhârî kitabini ortaya koyma sirasinda diliyle nutk olarak hamdetmis ve sehâdetleri söylemistir de, "Besmele" ile yetinerek, bunlari yazmamistir. Çünkü üç sey, yânî Besmele, hamdele ve tesehhûd'ü bir yere toplayacak olan mikdâr, Allah'i anmaktir. O da Besmele ile hâsil olmustur. Bunu, Kur'ân'da ilk nazil olan *"Rabbinin ismiyle oku!"* kelâmi da te'yîd etmektedir. Binâenaleyh yazmada Kur'ân'a uyma yolu. Besmele ile baslamak ve yalniz onu yazmaktir. Bilhassa bu, birinci babin ihtiva ettigi seyleri söylemekte uygun düsmüstür. Çünkü bizzat maksûd olan bu babin hadîsleridir.
Keza Rasûlullah'in hükümdarlara yazdigi mektûblariyle, hükümler hakkindaki mektûblarinin hamdele ve digerleri olmaksizin, sâdece Besmele ile baslatilmis olmalariyle, yazmada Besmele'nin yetecegini te'yîd eder. Buhârî, hamd ve sehâdet lâfizlarina risale ve vesikalarda degil de, ancak hitabelerde ihtiyaç olunacagim is'âr eder. Musannif, kitabini hutbe ile baslatmayinca, içindekilerle ögrenme ve ögretme yönünden faydalanmalari için, bunu ilim ehline yazilmis-mektûblar mecrasina akitmistir.
Bu babin serhinde daha birçok cevâblar verilmistir ki, onlarda tefekküre meydân vardir....(Ibn Hacer).
Bana göre, buradaki vahyin ma'nâsi, ibaresiyle telâffuz edilmis ve tilâvet olunmus bulunan vahiy, yânî Kur'ân ile hadîs denilen gayr-i metluvv vahiydir. Bu ifâde, müslümânlarin dillerindeki "Nasil basladi? Nereden geldi? Bizim yanimiza hangi cihetten vâki' oldu?" seklinde söylenen ta'bîrlerdendir. Bu suâlin cevâbi: "O bizim yanimiza güvenilir âlimlerden, onlara da sahâbîlerden, onlara da Peygamber'den, ona da Allah'in ona vahyetmesinden vâki' olmustur" kelâmidir. Bâb içinde Allah'in bu isleri Peygamber'e vahyetmesinin bizce sübhesiz ve mütevâtir bir husus olduguna delâlet eden hadîsler vardir (Sah Veliyyullah).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/141-142.

[3]
Âyetin bâb basligina münâsebeti, Peygamberimize yapilan vahyin sifati, kendinden önce gelip geçmis peygamberlere yapilan vahyin sifatina uygun olmasi cihetindendir. Buhârî, bu âyeti kitabinin basina, vahyin bütün peygamberlerde Allah'in bir sünneti, bir kanûnu oldugunu isbât gayesi için almistir. *"Muhakkak biz sana, tipki Nuh'a ve ondan sonraki bütün peygamberlere vahyettigimiz gibi vahyettik."* Yânî, mücerred bir ilham, bir sâniha, bir firâset degil; bütün peygamberlerde kaanûn olan bir vahiy ile vahyettik. Sana olan vahiy, o peygamberlerde cereyan eden ve onlari peygamber tanitan vahiylerin bütün nevi'lerini hâiz ve onlarin hey'et-i mecmuasina mümasildir. Binâenaleyh seni onlardan tefrîk etmek küfür ve inâddan baska birsey degildir. Sen, ilk gelen bir peygamber degilsin; Nûh'dan sana gelinceye kadar nice peygamberler gelmistir... Nübüvvetin künhü, bir Allah vergisi olan vahy-i mahsûstur. Bütün peygamberler böyle Ilâhî vahy ile peygamber olmuslardir. Sana da bütün onlara vahy olundugu gibi vahyolunmustur ve sen de onlarin cümlesinin vahiy sureti tecellî etmis ve sana indirilen Kitâb, bu suretle indirilmistir... (Hakk Dîni, II, 1524-1525.)
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/142-143.

[4]
Buhârî, bu "Niyet Hadîsi"ni çok büyük bir dikkat ve titizlikle topladigi kitâbina baslangiç yapmakla, bunun el-Câmi'u's-Sahîh içindeki mevkiini, Fâtiha'nin Kur'ân-i Kerîm içindeki mevkii yerinde tutmustur. Böylece Buhârî. niyetin insan hayatindaki büyük ehemmiyetini belirtmis oluyor: Sübhesiz ser'î hükümler ve dînî mükellefiyetler iki esâs üzerinde tezahür eder:
a. Kalbin bir seye yönelmesi, onu kasdetmesi, o seye varmasi, onu kabullenmesi seklinde tezahür eden kalbî ameller;
b. Organlarla yapilan her türlü ameller, yânî hareketler, isler ve davranislar. Niyet hadîsi bütün kalbi amelleri içine aldigindan, dînin yarisini toplamistir. Bütün amellerin olusu ve ayrica deger kazanmasi, evvelâ içimizdeki gizli niyetlere, ikinci olarak da organlarin görünürdeki fiil ve harekellerine dayanmakladir...
Buhârî bu hadîsi, Sahîh'inin diger alti yerinde, baska baska seyhleri yolundan getirmistir: îmân, Itk, Menâkibu'l-Ensâr (Hicretu'n-Nebî), Nikâh, Eymân ve'n-Nuzur, Hiyel (Terku'l-Hiyel babinda). Bu hadîs, kisinin bir nevi' hareketinin kiymeti niyetinin nev'ine bagli bulunduguna ve herkesin sevâb ve ikaaba nâiliyeti, niyet ettigi hayr ve serrden ibaret bulunduguna delâlet etmektedir. Buna göre, her nevi' hareketimiz üzerinde niyetin pek büyük te'sîri vardir. Böyle yüksek bir hakîkati bildirmekte oldugu için, bunu müelliflerin çogu kitâblarinin basina geçirmislerdir. Buhârî de Sahih'ine bu hadîs ile baslamistir. Ebû Dâvûd: Rasûlullah'in bes yüz bin hadîsini yazdim. Sonra bunlardan hükümlere dâir olan 4800 hadîs seçtim. Zühd'e, faziletlere dâir olanlari tahrîc etmedim. Bu hadîslerden dördü insanin dînî hususlarinda kâfidir, demis ve bu niyet hadîsini bu dört hadîs içinde birinci olarak zikretmistir (Sünen'in bas tarafindaki hâl tercemesi). Bunun sebebi, bu hadîste vicdanî temayüllerin, her çesit hareket ve fiillerin iyi veya kötü olmasinin ölçüsü niyetler oldugunun ve her fiil ve hareketin îcâb ve terkinde niyetin hâkim bulundugunun teblîg buyurulmus olmasidir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/143-144.

[5]
Vahy'in mâhiyeti peygamberlerden baskalarinca bilinemez. Diger kimselerin vahyi ta'rîfe kalkismasi körlerin renklerden bahsetmeleri kadar yakisiksizdir. Ancak vahyin mertebeleri, nevi'leri ve vahyin nüzulü zamaninda hâzir olanlarin müsahede ettikleri bâzi eserleri vardir ki, onlardan bahsedilebilir...
Vahy ve iyhâ hakkinda sunlar yazilmistir: Iyhâ, vahy göndermektir... Vahy, lugatta risâlet, kitâbet, ilhâm, gizli söz ma'nâlarina gelir. Ve maddenin asli, sür'at ve seri' isaret ma'nâsinadir. Zeccâc, lugâten umûmî ma'nasini "Gizli bir surette bildirmek" diye ta'rîf etmistir. Zîrâ sür'at bir gizliligi de gerektirir. Umumiyetle vahy, evvelâ Ikiye ayrilmak lâzim gelir ki, biri, Allah'dan baskalarindan olan isâret ve bildirme, digeri de Allah tarafindan olan isaret ve bildirmedir. Vahy lügatin esâsinda, bunlarin hepsine sâmil ise de, lügat örfünde ancak Allah tarafindan olan isaret ve ilhama isim olmustur. Mutlak olarak vahy denildigi zaman da bu anlasilir. Bunun da *"Ve mâ kâne ti-beserin..."* (es-Sûrâ: 42/5l) âyetinden anlasildigi üzere muhtelif nevi'leri ve peygamberlere mahsûs olup olmayanlari da vardir... (Hakk Dîni, II, 1524-1526).
Bâb, vahyin beyâni ve keyfiyyetine baglanmis olunca, Buhârî burada vahy hakkinda gelen hadîslerin zikrine basladi. Su kadar var ki, niyet hadîsini bunlardan Öne geçirmesi el-Câmi'u's-Sahîh'i tasniften Allah'a yaklasmayi kasdettigine tenbîh içindir. Çünkü ameller ancak niyetlerledir. Bir de bunda, Peygamber'in Allah'a hicreti, inzivâya çekilip O'na ibâdet ederek yalvarmasi, Allah'in da O'na vahy ihsan edip peygamber göndermesi islerinin baslangici vardir (Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/144-145.

[6]
Bir rivayette "kaale (= dedi)" yerine "kultu (= dedim)" denilmistir. Mü'minlerin annesi bu hadîste vahyin baslamasi kissasini Peygamber'den isitmesini tasrîh etmeksizin rivâyet ettigine nazaran hadîsin mürsel olmasi hâtira gelebilirse de "kaale" yerine "kultu" rivayetinin de bulunmasi ve ondan sonra = Kaale feahazenî" buyurulmasi, hadîsin merfû' olduguna isarettir Bakilinca aklen de öyle olmasi gerekir. Çünkü Hz. Âise vahyin keyfiyyetini Peygamberimizden isitmese nereden bilecekti? (Ahmed Naîm).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/147.

[7]
Varaka'ya âid kissa "vefat etti" sözüyle son bulmustur. Onun hayâti ve ölümü ile vahyin kesilmesi arasinda iliski yoktur. Binâenaleyh "Ve fetera'l-vahyu = Ve vahy kesildi"deki vâv, âtifa degil isti'nâfiyyedir.
Ikrâ' Süresi'ndeki ilk âyetlerin inmesinden sonra vahyin bir müddei kesilmesinden ve Cibril'in bir daha görünmemesinden dolayi -diger rivayetlerden bilindigi üzere- Peygamber'in kalbini o derece hüzün ve gam kapladi ki. kendisini yüksek dag tepelerinden atip nefsini helak etmeye bile birkaç kerre tesebbüs etmis ve her defasinda, beraberinde bulunan melek, kendisine görünüp nehyetmistir. Bu melek rivayete göre Israfil'dir. Cebrail'in sik sik inmesinden evvel, sirf Peygamber'i teselli etmek için, arasira görünür ve bir iki kelimelik vahy bile teblig ederdi. Vahyin kesilme müddeti hakkindaki rivayetler çesitlidir. En azi onbes gün, en çogu üç senedir.
Câbir'in rivayet ettigi bundan sonraki hadîsten fetreti müteâkib, ilk nazil olan âyetler *"Yâ eyyühe'l-müddessir.."* sûresinin bas taraflari oldugu anlasiliyor (Ahmed Naîm).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/148.

[8]
Bunun gibisi, yânî muhaddisin isnâdin evvelinden bir yâhud daha fazla râvîyi zikretmemesi ta'lîk diye isimlendirilir. Böyle hadîse muallak hadîs denilir. Buhârî ta'lîki,

ancak hadîs kendi nazarinda müsned oldugu zaman yapar. Bu müsnedlik ya daha önce geçen isnâd ile, yâhud da diger bir isnâd ile sabittir...
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/148.

[9] Bu, "mutâbaat" sözünün geldigi ilk yerdir. Buhârî, Sahih'inin içinde mutâbaat sözünü çok kullanmistir. Bunun için mutâbaat ta'bîrinin ma'nâsmi iyice bellemek lâzimdir:
Hadîsin "mutevâtir", "meshur", "mustefîz", "aziz" nevî'leri makbul olup "garîb (ferd)" nev'inin kimi makbul, kimi merdûddur. "Garîb hadîs" diger deyisle "Ferd hadîs", hangi tabakada olursa olsun bir tek sahis tarafindan rivayet edilen hadîstir. Böyle bir hadîs, diger bir yoldan veya yollardan rivayet edilmis olmakla ferdlikten ve sihhatina delâlet eden diger bâzi karinelerin eklenmesiyle zaîfliktan kurtulur.
Ferd zannolunan bir hadîsin diger tarik veya tarîklerden acaba râvîsi var midir? Diger hadîscilerce bu hadîs taninmis midir? diye hâlini arastirmaga, istilahta "i'tibâr" denir. Câmi'ler, müsnedler, cüz'ler gibi hadîs kitâblarindan arastirmak netîcesinde ferd olan hadîsin baskasi tarafindan da rivayet edildigi tebeyyün ederse, bu hadîs artik ferdlikten kurtulmus ve "mutâba" yâhud "mutâba'un aleyh" olmus olur. Mutâba' hadîsin râvîsine de mutâba'un aleyh derler. Ikinci, yânî sonradan bulunan râvîye de "mutâbi" ve hadîsine "tâbi" denir. Mutâbi' hadîsi kimden rivayet etmis ise, o sahsa da "mutâba' aleyh" adi verilir. Hâsili mutâbaat, muayyen bir râvîye isnadinin tamâminda yâhud bir kisminda diger bir râvînin muvafik ve musârik olmasidir.
I'tibâr'in kaaidesi sudur: Muhaddis, râvîlerden birinin rivayet ettigi ferd hadîsi ele alip, arayip taramak sûretiyle diger hadîs râvîlerinin rivayetleriyle mukaayese (i'tibâr) edip, acaba bu hadîsi o lâfiz ile rivayet eden baskasi da var midir, diye bakar. Ve o râvînin akranindan ise baslar. O hadîsi o lâfz ile baskasi da o râvînin seyhinden rivayet etmis midir? Böyle bir kimse yok ise, seyhinin seyhinden -râvînin seyhi gibi- baskasi rivayet etmis midir? dîye isnadin sonuna kadar birer birer arastirir. Rivayette ortak bulursa, "mutâbaa" meydana gelmis ve mutâbî'in kesf edilmesiyle ferd sanilan o hadîsin râvîsi "mutâba'" olmus olur. Hadîsin mutâbi'ini bulamazsa, o ma'nâda rivayet edilmis diger hadîs var midir? diye arar. Bulursa, kesfedilen râvî, münferid sanilan râvînin "sâhid"i olmus olur. Bunu da bulamazsa hadîs, onun nazarinda artik ferdlikten kurtulamaz. (Tecrîd Ter., I, 111-112).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/148-149.

[10] Buhârî'nin murâdi sudur: Zuhrî'nin ashabi bu lâfiz hakkinda ihtilâf etmislerdir. Bu hadîste Ukayl, Zuhrî'den, yukarida geçtigi gibi diye rivayet etti. Ve ona bu lâfizda Hilâl ibn Reddâd mutâbaat etti. Yûnus ile Ma'mer de ona muhalefet ettiler: Zuhrî'den rivayet ettiler. "Bevâdir", "bâdire"nin cem'idir. Badirede insan vücûdunun omuz ile boyun arasinda olan etcegize denir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/149.

[11] Ibn Abbâs'in, Peygamber'in bu fiilini aynen taklîd ederek hikâye ettigi gibi, kendisinden rivayet edenler de rivayet esnasinda müteselsilen hep öyle hikâye ile dudaklarini depretmislerdir. Bu sekilde rivayet edilen hadîse müteselsil hadîs denir. Musâfaha hadîsi de bu tarzda müteselsilen rivayet edilmistir (Tecrid Ter., I, 13, hasiye). Tesbîk bi'lyed hadîsi, Buhârî.'Salât 88. Bâb, 124. hadîs.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/150.

[12] Onu senin gögsünde toplayip, onu sana ezberletmek bize âid oldugu gibi, onun ma'nâlarindan herhangi bir sey sana müskil olursa, onu sana açiklamak ve anlatmak da bize âiddir. Binâenaleyh onu ezberlemek ve ma'nâlarini sür'atle kavramak hususunda "kaçirir, belleyemem" diye telâs etme.
Bu tavsiye su âyette de yapilmistir: *"Sana onun vahyi tamamlanmazdan evvel Kur'ân'i (okumakta) acele etme; ve 'Rabb'im. benim ilmimi artir' de"* (Tâhâ: 20/114).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/150.

[13] Ibn Abbâs'in, Peygamber'in cömerdligini hiçbir engele rastlamiyarak saliverilmis rüzgâra benzetmesi, evvelâ cömerdlik ve hayirlar dagitmakta rüzgârdan daha sür'atli oldugundan, saniyen rüzgâr yagmurlu bulutlari toplayip Ilâhî rahmeti muhtaç topraklara ulastirmaya vâsita olmasindan, sâlisen esen rüzgâr, durgunca hafif rüzgârdan daha ziyâde yol alip, daha çok yerlere hayir dagitmasindan dolayidir.
Insanlarin en cömerdi idi. Cömerdlik ve kerem ögülmüs sifatlardandir ki, her mü'minin bununla sifatlanmasi lâzim gelir. Peygamber insanlarin en cömerdidir. Nefsi, nefislerin en sereflisi; mizaci mizaçlarin en adaletlisi olunca. O'nün fiilinin, fiillerin en güzeli, seklinin sekillerin en hosu, ahlâkinin da, ahlâklarin en güzeli olmasi zarurîdir. Binâenaleyh O'nun insanlarin en cömerdi olusunda hiç sübhe yoktur. Nasil olmaz ki, O, ebedî ni'metler mukaabilinde fânî ni'metlerden müstagnidir.
En cömerd oldugu zamanlar Cibrîl ile en çok bulustugu ramazân aylari idi. Çünkü bu bulunmasinda makaamlarda çok yükselme ve gayb ilimlerine çok muttali' olmasi vardi; bilhassa Kur'ân müdâresesinden (Metin hasiyesinden). Hadîsin bu bâbda getirilmesinin münâsebet ciheti, içinde Kur'ân'in nüzul baslangicinin ramazânda olduguna isaret bulunmasidir. Cibrîl, her sene ramazânda O'nunla bulusur ve o sene içinde inen Kur'ân'i O'nunla mukaabele ederdi. Vefat ettigi yilin ramazâninda Kur'ân'i iki kerre mukaabele etmisti. Iste bu da vahy hükümlerindendir; bâb da vahy hakkindadir (Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/151-152.

[14] Dihyetu'bnu Halîfe el-Kelbî(R)'dir. Sahâbîlerin büyüklerinden, son derece güzel ve yakisikli bir zât idi. Çok kerreler Cibrîil onun suretine bürünerek vahy getirirdi.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/157.

[15] Bu emîrin ismi Haris ibn Ebî Semir Gassânî'dir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/157.

[16] Mektubu Busrâ Emîri'nden alip Hirakl'e götüren, meshur Hatim Tâî'nin oglu Adiyy idi. Dihye ile birlikte Kayser'in nezdine gitmislerdi. Bezzâr'in Müsned'indeki rivayete göre, mektubu Kayser'in eline sunan Dihye'dir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/157.

[17] Müsrikler Peygamber'i Ebû Kebse adindaki kimseye nisbet ederlerdi. Bu adam putlara ibâdet hususunda Kureys'e muhalefet ederek Si'ra'l-Abûr adli yildiza tapmis bir Huzâa'li idi. Peygamber de putlara ibâdet hususunda Kureys'e muhalefet edince, ona benzeterek "Ebû Kebse'nin oglu" ismini verdiler. Bir rivâyete göre de Ebû Kebse, annesi cihetinden Peygamber'in dedelerindendir. Peygamber'i ona nisbet etmekle, gûyâ ona çekmis oldugunu kasdetmek isterlerdi (Ibnu'l-Esîr, en-Nihâye).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/157.

[18] Arablar Romalilar'a "Benu'l-Asfar" derlerdi.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/158.

[19] Ibn Abbâs'in Ebû Sufyân'dan rivayeti burada bitiyor. Bundan sonraki kissa, Zuhrî'nin Ibnu'n-Nâtûr'a ulastirdigi rivayettir. Sezilebilecegi üzere, Ebû Sufyân'dan rivayet edilmemistir. Ibnu'n-Nâtûr, Abdülmelik'in hilâfeti günlerinde hayâtta idi. Zuhrî kissayi ondan dinlemistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/158.

[20] Pitrîklik, Roma ile Bizans devletlerinin yüksek dîvân mansiblarindan idi. Lâtincesi "patrîçiyûs"dur. Bu, en yüksek ruhanî mansib olan patriklik degildir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/159.

[21] Kehânet bazen seytânlarin ilkaasina dayanir, bazen de yildizlarin hükümlerinden istifâde edilirdi. Bunun her iki çesidi de câhiliyyet devrinde Allah islâm'i gâlib

kilincaya kadar yaygin idi. islâm gâlib olunca, kâhinlerin sevketi kirildi ve islâm dîni, kâhinlere i'timâd etmeyi inkâr etti.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/159.

[22]
Bu hadîsin bu bâbda zikrinin münâsebeti ciheti söyledir: Hadîs kendilerine vahy verilen peygamberlerin vasiflarindan bir kismina sâmil olmustur; bâb da vahyin baslama keyfiyeti hakkindadir. Yine Hirakl kissasi, isinin baslangicinda Peygamber'in hâlinin nasil oldugunu içine almaktadir. Hirakl'e yazilan mektûbdaki âyet ile basliktaki âyet, Yüce Allah'in peygamberlere dîni dogrultmalarini ve Tevhîd kelimesini en yüksek kilmalarini vahy ettigine sâmildirler (Aynî).
Hadîsin son fikrasindaki ifâdelerden Hirakl'in îmân etmeye yanastigi, fakat kavminden korkup îmânini açiklamadigi seziliyor. Çünki Hirakl, Mekke ticâret kaafilesi baskani sifatiyla o zaman Sam'da bulunan Ebû Sufyân'i Kudüs'e getirtip, uzun uzadiya suâl cevâb ederek, derin tahkîkaat ve tedkîkaat neticesinde kendisinde vicdanî bir kanâat hâsil olmus, toptan îmân etmek üzere Rûm büyüklerine teklîf etmis; onlar kabul etmediklerinden kendisi de îmânini açiga çikarmamis oldugu anlasilabilir!
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/159.

[23]
Yânî bu üç râvî de bu hadîsi Zuhrî'den rivayet etmekte Suayb'a mutâbaat ve muvafakat etmislerdir. Buhârî bu Hirakl hadîsini ayri ayri senedler, uzun ve kisa metinlerle Sahîh'inin on dört yerinde getirmistir: Vahy, Ilim, Cihâd, Cizye, Magâzî, Tefsir, Sahâdât, Edeb, Ahkâm, Isti'zân, Vahidin Haberi., gibi (Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/159.